

Article No. 246

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2021.8.02>

Artykuł badawczy / Research article

Copyright © 2021 SRG and D. Dzienisiewicz¹

Citation:

Dzienisiewicz, D. (2021). Akty podziękowania w treści polsko- i rosyjskojęzycznych wiadomości przesyłanych na kartach pocztowych. *Studia Rossica Gedanensia*, 8: 47–65. DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2021.8.02>

AKTY PODZIĘKOWANIA W TREŚCI POLSKO- I ROSYJSKOJĘZycznych WIADOMOŚCI PRZESYŁANYCH NA KARTACH POCZTOWYCH

DANIEL DZIENISIEWICZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University

Wydział Neofilologii / Faculty of Modern Languages and Literatures

Instytut Etnolingwistyki / Institute of Ethnolinguistics

Al. Niepodległości 4, PL-61-874 Poznań, Polska / Al. Niepodległości 4, PL-61-874 Poznań, Poland

Corresponding Author e-mail: dzenis@amu.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0400-5143>

(nadesłano / received 5.09.2021; zaakceptowano / accepted 10.09.2021)

Abstract

Speech acts of thanking in Polish and Russian postcard messages

The purpose of this article is to analyze speech acts of thanking used in Polish and Russian postcard messages. The paper addresses several aspects of speech acts of thanking: 1) their location in message structure, 2) their formal and pragmatic characteristics, 3) speech acts co-constituting thanking formulas, and 4) actions making speakers perform acts of thanking. The analysis leads to the conclusion that the form and/or content of speech acts of thanking might be determined by the national culture, the

¹ This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>) which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the article is properly cited, the use is non-commercial, and no modifications or adaptations are made. Publisher: University of Gdańsk. Faculty of Language [Wydawca: Uniwersytet Gdański. Wydział Filologiczny]

gender of interaction participants, the type of relationship between them and the medium by which they are sent.

Keywords: thanking, Polish, Russian, postcards, pragmatics, speech acts.

Резюме

Речевые акты благодарности в текстах, написанных на открытках на польском и русском языках

Целью данной статьи является анализ речевых актов благодарности, почерпнутых из текстов, написанных на открытках на польском и русском языках. Исследование касается нескольких аспектов речевых актов благодарности, т. е. 1) их места в структуре текста, 2) их формальных и прагмалингвистических характеристик, 3) других речевых актов, входящих в состав формул благодарности, а также 4) каузаторов благодарности. Проведенный анализ приводит к выводу, что влияние на форму и/или содержание речевых актов благодарности могут оказывать: национальная культура, пол партнеров интеракции, отношения между адресантами и адресатами, а также носитель, через который передаются сообщения.

Ключевые слова: речевые акты благодарности, польский язык, русский язык, открытки, прагмалингвистика, речевые акты.

Wprowadzenie

Akty podziękowania w badaniach językoznawczych

Początki zainteresowania problematyką podziękowań wśród lingwistów sięgają fundamentalnych prac z zakresu pragmatyki językowej i teorii aktów mowy, w których podjęte zostały pierwsze próby sklasyfikowania aktów mownych. John L. Austin zaliczył podziękowania oraz inne akty etykietalne do grupy behawitywów (ang. *behabitives*), tj. aktów wyrażających postawę nadawcy i usprawniających komunikację między partnerami (Austin 1962: 150–163). Podobnie problem ten ujmował John R. Searle, włączając podziękowania w skład wyodrębnionej przez siebie klasy ekspresywów (ang. *expressives*), tj. aktów mowy, za pomocą których komunikowany jest stan psychiczny nadawcy odnośnie do konkretnej sytuacji (Searle 1969: 65–67).

Podziękowania były również przedmiotem badań Anny Wierzbickiej, która swego czasu zaproponowała następującą eksplikację omawianego tu aktu mowy: „wiem że zrobiłeś dla mnie coś dobrego / mówię: czuję dla ciebie coś dobrego z tego powodu / mówię to bo chcę żeby ci było przyjemnie” (Wierzbicka 1983: 130). Zbliżone stanowisko reprezentuje Ewa Masłowska, która wskazuje, że za pomocą performatywu *dziękuję* nadawca okazuje pozytywne emocje w stosunku do adresata (wdzięczność, zadowolenie, radość)², odbiorca zaś powinien odczuwać zadowolenie z urzeczywistnienia

² Podobną optykę przyjmuje Kazimierz Ożóg, wszelako zwraca przy tym uwagę na fakt, że pozy-

pragnień nadawcy (Masłowska 1991: 82). Również Natalia I. Formanowskaja, pisząc o rosyjskojęzycznych aktach podziękowania, stwierdza, że wyrażają one wdzięczność za przysługę oraz przejawia się w nich przyjazne usposobienie i szacunek do odbiorcy (Formanovskaâ 2002: 118). Z kolei Neil R. Norrick – w przeciwieństwie do przywołanych wcześniej badaczy – uważa, że podziękowania nie są reakcją na uczynienie czegoś dobrego dla nadawcy, lecz na działanie, które przynosi mu korzyść³. Dlatego też badacz utrzymuje, że nadawca aktu, wypowiadając go, nie mówi, iż odczuwa w stosunku do adresata coś dobrego, ale że odczuwa wdzięczność⁴ (Norrick 1978: 285).

Najwięcej uwagi polskim podziękowaniom poświęcili w swoich pracach Małgorzata Marcjanik oraz Kazimierz Ożóg. Marcjanik zalicza podziękowania do grupy aktów grzecznościowych, tj. wyrażen językowych, których mówiącemu „w konkretnych sytuacjach mówienia nie wypada nie użyć” (Marcjanik 1993: 375–376). Badaczka twierdzi, że akty podziękowania nigdy nie inicjują interakcji werbalnej, lecz mają charakter reaktywny. Autorka zauważa, że są to jedne z najczęściej spotykanych aktów grzecznościowych we współczesnej mówionej odmianie języka polskiego⁵, jednak ze względu na dużą różnorodność wywołujących je bodźców cechują się one niejednorodną mocą illokucyjną, gdyż poza funkcją podziękowania mogą pełnić także m.in. funkcję uprzejmego zakończenia rozmowy bądź odmowy⁶ (Marcjanik 2000: 191). Marcjanik wyodrębnia dwie podstawowe funkcje komunikacyjne aktów podziękowania we współczesnej polszczyźnie:

A. «Mówię, że jestem ci wdzięczny za zrobienie dla mnie X + mówię, że wiem, że zrobić tego nie musiałeś»;

B. «Mówię, że jestem ci wdzięczny za zrobienie dla mnie X + mówię, że ani ty nie mogłeś zachować się inaczej, ani ja, dziękując, nie mogę zachować się inaczej» (Marcjanik 2000: 192).

W przypadku aktów typu A nadawca zdaje sobie sprawę, że partner uczynił dla niego coś, co wykraczało poza jego obowiązki grzecznościowe regulowane normami obyczajowymi. Tego rodzaju działania są traktowane przez nadawców jako czynności wykonywane z wyboru i mogą zostać sparafrazowane za pomocą aktu *Wdzięczny ci jestem za...* Z kolei akty typu B mają wyłącznie charakter grzecznościowy: są one postrzegane – zarówno przez nadawców, jak i przez adresatów – jako akty podejmowane nie z wyboru, lecz z obowiązku i nie mogą zostać sparafrazowane za pomocą aktu *Wdzięczny ci jestem za...* (Marcjanik 2000: 192, 199, 214).

tywne uczucia wyrażane przez nadawcę aktu podziękowania bywają często dyktowane przez konwencję grzecznościową i nie muszą być szczere (Ożóg 1990: 36).

³ Konceptualizację podziękowania jako reakcji na przynoszącą korzyść przysługę proponuje także rosyjska badaczka Swietłana S. Krajewa (Kraeva 2013: 106).

⁴ Szerszy komentarz do poglądów N. R. Norricka przedstawia Małgorzata Marcjanik (2001: 111, 121).

⁵ Sąd ten formułuje także Ożóg (1990: 36). Lingwista zalicza akty podziękowania do grupy pierwszorzędnych zwrotów grzecznościowych, tj. wypowiedzi istotnych z perspektywy komunikacyjnej (Ożóg 1990: 57).

⁶ Obszerny katalog funkcji pełnionych przez performatyw *dziękuję* prezentuje Jaśmina Puchała (2012: 319).

Również rosyjskojęzyczne podziękowania zaliczane są do grona aktów grzecznościowych – czynią tak m.in. Jelena A. Ziemskaja i Swietłana S. Krajewa (Zemskaa 197: 218–233; Kraeva 2014: 60). Na temat podziękowań wypowiedziała się także Marina J. Głowinskaja, charakteryzując je jako reakcję na przysługę, której brak może być odebrany przez partnera jako niedocenienie jego starań i wywołać uczucie przykrości (Głowinskaja 1993: 208–209). Anna G. Bierdnikowa zaproponowała natomiast typologię wypowiedzi ze znaczeniem wdzięczności w języku rosyjskim, dzieląc je na: 1) bezpośrednie i pośrednie, 2) umotywowane i nieumotywowane, 3) werbalne i niewerbalne, 4) podziękowania o charakterze osobistym i publicznym, 5) podziękowania kierowane do ludzi i do wyższych sił (Berdnikova 2005). Ugruntował się także podział rosyjskojęzycznych aktów podziękowania na konwencjonalne, tj. takie, które wyrażane są za pomocą szablonowych formuł i z reguły nie są replikowane, oraz „istotne” (ros. *no cyużecmby*), tj. takie, które wymagają dodatkowej odpowiedzi na mowne zachowanie nadawcy. Z uwagi na swoją moc illokucyjną akty podziękowania są również dzielone na szczerze, formalne i fałszywe (Anchimiuk 2020: 177). S.S. Krajewa dokonała bardziej rozbudowanej klasyfikacji aktów podziękowania ze względu na ich przedmiot, wyodrębniając podziękowania będące reakcją na: 1) propozycję, 2) oznakę zainteresowania, 3) troskę o nadawcę, 4) informację i 5) przysługę (Kraeva 2013: 106). Z kolei Ałła A. Akiszyna i Natalia I. Formanowskaja zajmowały się formalnymi aspektami rosyjskojęzycznych aktów podziękowania. Autorki te wskazują, że najczęściej odtwarzanymi szablonami są *спасибо* oraz *большое спасибо*, jak również bardziej rozbudowane konstrukcje, m.in.: *спасибо (вам, тебе) + за + rzeczownik* w formie biernika; *спасибо (вам, тебе) за то, что...; благодарю (вас, тебя) + за + rzeczownik* w formie biernika (Akišina, Formanovskaa 1978: 162–164).

Polsko- i rosyjskojęzyczne akty podziękowania były też przedmiotem analiz kontrastywnych. Anna Rudyk dokonała formalnojęzykowego porównania performatywów *dziękuję* i *благодарю* oraz partykuły *спасибо*. Badaczka doszła m.in. do wniosku, że performatyw *dziękuję* i partykuła *спасибо* wykazują podobne właściwości składniowe, tj. mogą być autonomicznymi wypowiedziami, konotować formę biernika z przyimkiem *за / за* określającą przedmiot podziękowania, konotować formę celownika zaimka określającą adresata, a także łączyć się ze zdaniem podrzędnym dopełnieniowym (Rudyk 2016: 86). Jaśmina Puchała koncentrowała się w swoich badaniach na bodźcach aktów podziękowania. Autorka zauważa, że nie zawsze odpowiadają one sobie w porównywanych kulturach: o ile bowiem zarówno w Polsce, jak i w Rosji powszechnie dziękuje się za prezent, pomoc, gratulacje i życzenia, to w przeciwieństwie do Polaków w codziennych sytuacjach komunikacyjnych Rosjanie nie dziękują za niewielkie gesty. Badaczka tłumaczy to zjawisko faktem, że w wielu wypadkach podziękowania nie są postrzegane przez Rosjan jako obligatoryjne⁷ i rzadko mają charakter prymarnie grzecznościowy, ponieważ służą przede wszystkim wyróżnieniu interlokutora (Puchała 2012: 320–322).

⁷ W tej kwestii zob. także pracę: Zemskaa 2004: 599.

Przedmiot i cel badań

Charakterystyka materiału badawczego

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie charakterystyki oraz porównanie aktów podziękowania zaobserwowanych w treści polsko- i rosyjskojęzycznych wiadomości przesyłanych na kartach pocztowych w drugiej połowie XX wieku. Specyfika tekstu pocztówkowego, z jednej strony wykazującego podobieństwo do listu, z drugiej zaś – określanego mianem tekstu minimalnego (Marcjanik 2013: 88) – skłania nas do zbadania właściwości konstytuujących go aktów mowy (m.in. aktów podziękowania) w celu późniejszego sporządzenia jego całościowego opisu gatunkowego⁸. Wiadomości przesyłane na kartach pocztowych nie doczekały się bowiem dotąd analiz genologicznych zarówno dla oddzielnych języków, jak i w ujęciu kontrastywnym polsko-rosyjskim⁹. W kontekście zamierzonych badań perspektywa porównawcza jawi się jako szczególnie interesująca ze względu na jej walor językowo-kulturowy. Jak bowiem zauważa badacz rosyjsko- i chińskojęzycznych aktów podziękowania: „Благодарность, играющая существенную роль в поддержании вежливых отношений между участниками коммуникации, несмотря на универсальность, имеет яркую культурную специфику (...)” (Bo 2014: 158). Twierdzenie o kulturowym „nasyceniu” aktów mowy nie odnosi się jednak wyłącznie do podziękowań – wszak uobecnione zarówno w pojedynczych aktach, jak i przenikające całe wypowiedzi charakterystyczne cechy określonych wspólnot językowo-kulturowych najwyraźniej ujawniają się właśnie w momencie ich zestawienia.

Prezentowana analiza objęła 245 aktów podziękowania w języku polskim oraz 90 aktów podziękowania w języku rosyjskim, zaczerpniętych z kilku tysięcy wiadomości napisanych na kartach pocztowych¹⁰. Oglądowi poddane zostały różne rodzaje pocztówek, m.in. kartki okolicznościowe, widokówki wysłane z wakacji oraz karty z zaproszeniami. W celu przeprowadzenia możliwie dogłębnego badania skoncentrowaliśmy nasze dociekania na kilku aspektach aktów podziękowania, tj.:

- 1) ich lokalizacji w strukturze wiadomości,
- 2) ich cech formalno- i pragmatycznójęzykowych,
- 3) innych aktów mowy wchodzących wraz z nimi w skład formuł dziękczynnych oraz
- 4) wywołujących je bodźców.

⁸ Rozważania zaprezentowane w niniejszym tekście stanowią kontynuację dotychczasowych badań nad polskimi i rosyjskimi tekstami pocztówkowymi, przede wszystkim dotyczących aktów życzeń (zob. prace: Dzienisiewicz, Wierzchoń 2017; Dzienisiewicz 2020; Dzienisiewicz 2021).

⁹ Pragniemy podkreślić, że mowa tu o wiadomościach zamieszczanych na pocztówkach, ujmowanych całościowo, gdyż jednostkowe akty mowy współkonstituujące ich treść, jak pozdrowienia i życzenia, były już przedmiotem pojedynczych artykułów naukowych (zob. Furgalska, Warchala 1982; Filip 2007).

¹⁰ Rozbieżności ilościowe między polsko- i rosyjskojęzycznym materiałem są wynikiem większej dostępności polskich pocztówek (więcej o pozyskiwaniu kart pocztowych, tworzeniu korpusu i jego charakterystyce zob. w artykule Wierzchoń, Dzienisiewicz 2017 oraz w rozprawie Dzienisiewicz 2021), jak również faktu, że akty podziękowania są częściej spotykane w polskojęzycznej korespondencji. Wydaje się jednak, iż mimo znaczących różnic liczba rosyjskojęzycznych aktów jest wystarczająca do przeprowadzenia miarodajnych analiz.

W analizach uwzględnione zostały niektóre czynniki socjolingwistyczne mogące wpływać na treść podziękowań, takie jak płeć partnerów i łączące ich stosunki¹¹.

Akty podziękowania w polsko- i rosyjskojęzycznych wiadomościach przesyłanych na kartach pocztowych

Lokalizacja aktów podziękowania w strukturze wiadomości

Obserwacja tekstów przesyłanych na kartach pocztowych pozwala skonstatować, że akty podziękowania z reguły nie stanowią ich centralnego elementu, którym – w zależności od typu kartki – są akty życzeń, pozdrowień bądź zaproszeń. Mimo to znacząca liczba poddanych oglądowi polskojęzycznych aktów podziękowania (ok. 38% materiału) znajduje się w pozycji inicjalnej w stosunku do całości tekstu i jest poprzedzona wyłącznie zwrotem adresatywnym. Ze względu na swoje usytuowanie podziękowanie staje się w tym przypadku ośrodkiem tekstu, niejako akcentując reaktywną funkcję, którą ten pełni w korespondencyjnym dialogu. Zob. np.:

Kochani!

Serdeczne dzięki za miłe życzenia. Na razie pogodę mamy znośną, zobaczymy co będzie dalej. Pokój obok mnie będzie czekał na Was w sierpniu. Stasięku, jak zdrowie?

Całujemy

Halina i Jacek

P.S. Obiad jadamy u p. Stochowej – Gaździna w tym roku nie gotuje¹².

Stosunkowo często akt podziękowania umieszczany jest również w postscriptum (łącznie ok. 25% materiału), zob. np.:

Pozdrowienia ze stolicy zasyła Marysia.

P.S. **Dziękuję za kartkę**, niedawno wróciłam z lasu i obecnie jadę do Chorwacji na dwa tygodnie. Mam nadzieję, że przyjedziesz na „opłatek” w grudniu. Staszek zawsze organizuje spotkanie przed św. Bożego Narodzenia.

Ściskam Cię, Marysia

Inne lokalizacje spotyka się rzadziej. Niekiedy akty podziękowania następują po formule adresatywnej i akcie informującym o aktualnych wydarzeniach z życia nadawcy (ok. 7%) bądź rozpoczynają całą wiadomość (ok. 7%). Poza tym mogą one następować po inicjalnym akcie pozdrowień (ok. 4%), po zwrocie adresatywnym, akcie pozdrowień i akcie informującym o wydarzeniach z życia nadawcy (ok. 2%), a także po zwrocie adresatywnym i akcie pozdrowień (ok. 2%). W nielicznych wiadomościach akty podziękowania sytuowane są zaś w prepozycji bądź postpozycji do podpisu kończącego wiadomość¹³ (ok. 1,5%).

¹¹ Ze względu na masowy sposób gromadzenia pocztówek, analiza treści wiadomości zazwyczaj nie pozwala na jednoznaczne ustalenie innych, potencjalnie relewantnych danych socjolingwistycznych, takich jak wiek, wykształcenie czy status społeczny uczestników aktu komunikacji.

¹² Tu i dalej cytowane teksty są przytaczane w niezmienionej formie w stosunku do oryginalnych zapisów.

¹³ W ostatnim przypadku pełnią one de facto funkcję postscriptum.

Natomiast w strukturze rosyjskojęzycznych tekstów akt podziękowania występuje zwykle jako trzeci z kolei po formule adresatywnej i akcie życzeń (ok. 47%)¹⁴. Zob. np.:

Дорогая Оксаночка!

Сердечно поздравляем вас с праздником 1е Мая! От души желаем вам крепкого здоровья, счастья и весеннего настроения!

Благодарим за поздравления. Крепко целуем. Вера и Дима.

Niekiedy jest on także umieszczany po inicjalnym zwrocie adresatywnym (ok. 15%) – na ogół wówczas następuje po nim akt życzeń lub akt pytania, zob. np.:

Здравствуй Оля!

Спасибо за новогоднее поздравление. Очень тронут! Разреши горячо поздравить тебя с Новым 1969 годом и пожелать тебе больших успехов в делах, крепкого здоровья, много счастья и радости.

До свидания. Ваня

Z kolei częściej niż w polskojęzycznych tekstach spotykane jest usytuowanie aktu podziękowania w części terminalnej wiadomości – z reguły w prepozycji bądź postpozycji do podpisu¹⁵ (ok. 13%). Zob. np.:

Лариса Григорьевна!

Прими сердечные поздравления с новым 1984 годом, пожелания доброго здоровья, успехов и счастья.

с/п. Таня. **спасибо за фотки**

Natomiast około 8% wiadomości jest konstruowanych według schematu: zwrot adresatywny, akt życzeń, akt informujący o wydarzeniach z życia nadawcy, akt podziękowania. Niemal 3% tekstów ma z kolei następującą strukturę: formuła adresatywna, akt informujący o wydarzeniach z życia nadawcy, akt podziękowania. Inne konfiguracje aktów mowy są spotykane incydentalnie.

Z powyższego przeglądu wynika, że w wiadomościach pisanych w obu językach – w zależności od aktualnych potrzeb komunikacyjnych – akty podziękowania mogą zajmować w strukturze wiadomości zarówno pozycję (niemal) ośrodkową, jak i marginalną, peryferyjną, np. w treści dopisku lub w pre- i postpozycji do podpisu.

Formalno- i pragmatycznojęzykowa charakterystyka aktów podziękowania

Z pragmatolingwistycznego punktu widzenia polsko- i rosyjskojęzyczne akty podziękowania mogą zostać podzielone za Małgorzatą Marcjanik na dwie grupy, tj. akty typu A oraz akty typu B. Pierwszy typ obejmuje podziękowania za przysługi, których wyświadczanie nie należy do obowiązków grzecznościowych adresata – zob. np. po-

¹⁴ Sytuacja ta jest spowodowana faktem, że korpus rosyjskojęzycznych wiadomości obejmuje głównie karty okolicznościowe, których ośrodkiem jest przeważnie akt życzeń.

¹⁵ Należy w tym miejscu odnotować, że w przeciwieństwie do wiadomości polskojęzycznych rosyjskojęzyczne akty podziękowania umieszczane po podpisie są bardzo rzadko opatrywane skrótowcem *PS* bądź jego wariantami graficznymi.

dziękowania za przesłanie leków oraz pieniędzy: *Leki otrzymałam, za które pięknie dziękuję; огромное спасибо за покупки*. Natomiast do aktów typu B, tj. aktów czyniących zadość obyczajowi, można zaliczyć m.in. podziękowania za życzenia bądź pozdrowienia – zob. np.: *Serdecznie dziękuję za pozdrowienia; Большое спасибо за поздравление*.

Niezależnie od rodzaju aktu (A bądź B) zarówno polsko-, jak i rosyjskojęzyczne akty podziękowania konstytuujące materiał badawczy są bezwyjątkowo aktami bezpośrednimi, tj. w ich formie występuje rdzeń *-dzięk-* / *-dzięcz-* (w języku polskim) albo zawierają partykułę *спасибо*, performatyw *благодарю* i krótką formę przymiotnika *благодарный* (w języku rosyjskim). W polskojęzycznych tekstach bezpośrednie akty podziękowania są najczęściej werbalizowane za pomocą performatywu *dziękuję* lub *dzięki* oraz poprzez nazwanie przedmiotu podziękowania w dopełnieniu według modelu: *dziękuję / dzięki*¹⁶ (+ forma adresatywna¹⁷) + *za co* (107¹⁸), zob. np.: *Dziękuję za kartkę i ciepłe słowa; Dziękuję Ci Mamo za kartkę; Dzięki za zaproszenie*. Ponadto zaobserwowano jeden bezpośredni akt podziękowania, który został wyrażony za pomocą zwrotu *jestem wdzięczny* + *za co*, zob.: *Wdzięczna jestem p. dr. za wyręczenie mnie w zakupach*. Z kolei w materiale rosyjskojęzycznym największą frekwencją cechują się akty tworzone według schematu: *спасибо* (+ forma adresatywna¹⁹) + *za* (28), zob. np.: *Спасибо за подарок; Спасибо тебе за весь труд; Спасибо за такие теплые пожелания*. Dwukrotnie rzadziej spotyka się akty z czasownikiem performatywnym *благодарю* o strukturze: *благодарю* (+ forma adresatywna) + *za* (14), zob. np.: *Благодарю за заботу и внимание к моим детям*.

¹⁶ Jak zauważa Marcjanik, akty w formie *dziękuję* są uniwersalnym sposobem wyrażania podziękowań, ponieważ ich zastosowanie jest możliwe bez względu na rodzaj kontaktu. Poufała forma *dzięki* jest zaś z reguły używana w kontaktach nieoficjalnych przez partnerów młodych, którzy są ze sobą na „ty” (Marcjanik 2000: 205–206). Należy odnotować, że w badanym materiale forma *dzięki* jest praktycznie nieobecna w aktach kierowanych do członków rodziny nadawcy. Zabieg ten ma przypuszczalnie na celu okazanie szacunku partnerowi i jest charakterystyczny dla relacji asymetrycznych w kulturach o dużym dystansie władzy.

¹⁷ Formy adresatywne występują przede wszystkim w podziękowaniach wymienianych między kobietami połączonymi stosunkami koleżeńskimi. Cechują się one dużą uczuciowością, która przejawia się w stosowaniu takich określeń, jak *najkochańsza, kochana, najmiłsza*, zob. np.: *Kochanej Eluni i Wiesi dziękuję za pamięć i kartkę*. Obserwacja ta potwierdza tezę o większej grzeczności językowej kobiet w porównaniu z mężczyznami (w sprawie częstszego użycia form grzecznościowych przez kobiety w języku polskim zob. m.in. prace: Ożóg 1990; Mazan 1994), a także – na płaszczyźnie cech psychicznych – ich większej dbałości o dobre relacje międzyludzkie (przywoływane w dalszej części artykułu cechy psychiczne kobiet i mężczyzn zaczerpnięto z pracy Walesa 2014).

¹⁸ Tu i dalej w nawiasach podano liczbę aktów podziękowania występujących w materiale w przytaczanej formie.

¹⁹ Podobnie jak ma to miejsce w języku polskim, w rosyjskojęzycznych aktach formuły adresatywne spotyka się głównie w korespondencji prowadzonej przez kobiety, podczas gdy męskie podziękowania są z reguły bezosobowe. W komunikacji w gronie rodzinnym oraz między współpracownikami dominuje grzecznościowa forma *Вы*, świadcząca o dużym dystansie władzy występującym się w kulturze rosyjskiej w kontaktach z rodzicami, opiekunami i przełożonymi.

Należy zauważyć, że aktom podziękowania w języku polskim często towarzyszą dodatnio wartościujące modyfikatory przysłówkowe, m.in. takie jak: *bardzo, serdecznie, uprzejmie, ogromnie i najmocniej*. Jak wskazują badacze (Marcjanik 2000: 205; Ożóg 1990: 37–38), formy te miały pierwotnie na celu intensyfikację mocy illokucyjnej aktów podziękowania i świadczyły o dążeniu nadawców do ich powodzenia, jednak z powodu zbyt częstego stosowania stały się utartymi szablonami²⁰. W materiale badawczym zaobserwowano następujące formy aktów zawierających modyfikatory przysłówkowe:

- 1) *bardzo + dziękuję* (+ forma adresatywna) + za co (60), zob. np.: *Bardzo dziękuję za pamięć, czyli karteczkę²¹ życzeniową i widokówki*;
- 2) *serdecznie + dziękuję* (+ forma adresatywna) + za co (24), zob. np.: *Serdecznie dziękuję za pamięć i życzenia*;
- 3) *bardzo + serdecznie + dziękuję* (+ forma adresatywna) + za co (4), zob. np.: *Bardzo serdecznie dziękuję Wam za kartkę z życzeniami*;
- 4) *dziękuję + pięknie* + za co (3), zob. np.: *Dziękuję pięknie za zdjęcie; Leki otrzymałam, za które pięknie dziękuję*;
- 5) *najmocniej + dziękuję* + za co (1), zob.: *Najmocniej dziękuję za pamięć o mnie!*;
- 6) *ogromnie* + forma adresatywna + *dziękuję* + za co (1), zob.: *ogromnie Ci dziękuję za list, za dobre słowa (...)*;
- 7) *dziękuję + uprzejmie* + za co (1), zob.: *Dziękuję uprzejmie za życzenia świąteczne*;
- 8) *strasznie + dziękuję* + za co (1), zob.: *Strasznie dziękuję za kartkę*;
- 9) *śnieżnie + dziękuję* + za co (1), zob.: *śnieżnie dziękuję za kartkę z gór²²*.

Ponadto odnotowano nieliczne przypadki łączenia grzecznościowej przydawki przymiotnej *serdecznie* z rzeczownikiem *dzięki* w aktach o strukturze: *serdeczne + dzięki* + za co (2), zob. np.: *Serdeczne dzięki za miłe życzenia*.

Również w rosyjskojęzycznych aktach podziękowania partykuła *спасибо* często poprzedzana bywa przydawkami przymiotnymi *большое* oraz *огромное*. Akty te przybierają następującą formę:

- 1) *большое* (+ forma adresatywna) + *спасибо* + za (15), zob. np.: *Большое спасибо за твоё письмо*.
- 2) *огромное* (+ forma adresatywna) + *спасибо* + za (4), zob. np.: *Огромное спасибо за честный, добросовестный труд на любом посту, за доброту и веселый нрав*.

²⁰ O zaniku funkcji wzmacniającej modyfikatorów przysłówkowych w języku polskim może świadczyć fakt, że występują one nie tylko w aktach typu A, lecz również w grzecznościowych aktach typu B, np.: *Serdecznie dziękuję za życzenia imieninowe*. Na formę przeanalizowanych przez nas aktów nie wpływa także płeć partnerów, ponieważ modyfikatory są w równej mierze stosowane przez kobiety i mężczyzn.

²¹ Na marginesie warto odnotować, że zdrobnienia są używane wyłącznie przez kobiety w aktach kierowanych do innych kobiet, zob. np.: *Jeszcze raz pragnę Pani podziękować za pieniążki; Dziękuję b. za liścik*. Fakt ten odpowiada twierdzeniu, iż są one typowo kobiecym środkiem ekspresji pozytywnej (Handke 2008: 165).

²² Użycie przysłówka *śnieżnie*, nawiązującego do zimowego pobytu adresata w górach, stanowi jednostkowy przykład kreatywnej modyfikacji szablonowych modyfikatorów stosowanych w aktach podziękowania.

Czasownik performatywny *благодарю* jest zaś okazjonalnie wzmacniany przysłówkiem *сердечно* w aktach tworzonych według schematu: *сердечно* + *благодарю* (+ forma adresatywna) + *за* (2), zob. np.: *Письмо я твое получила, за которое сердечно благодарю*. Również dwukrotnie w funkcji orzecznika zastosowano krótką formę przymiotnika *благодарный* z modyfikatorem przysłówkowym *очень*, zob. np.: *Мы очень благодарны Вам за воспитание сына*.

Tak jak ma to miejsce w polskojęzycznych aktach podziękowania zawierających intensyfikatory grzeczności, rosyjskojęzyczne akty z modyfikatorami przymiotnikowymi i przysłówkowymi są spotykane zarówno w aktach typu A, jak i w aktach typu B. Ten stan nie pozwala na jednoznaczne rozstrzygnięcie, czy (bądź w jakim stopniu) modyfikatory te są pragmatycznie „puste”²³. Ponadto w tekstach pisanych w obu językach czasownikowi performatywnemu *дankuję* oraz partykule *спасибо* towarzyszy niekiedy sygnał powtórzenia *jeszcze raz* (10) / *еще раз* (3), zob. np.: *jeszcze raz serdeczne dzięki za rodzinne i miłe przyjęcie i gościnność dla Turysty; Еще раз спасибо за Ваше гостеприимство и заботы о Изопе*. Powtórzenie aktu ma na celu zwiększenie jego mocy illokucyjnej oraz przypisanie większej rangi przedmiotowi podziękowania.

Interesującym zarówno od strony formalnej, jak i pragmatycznej językowej rodzajem aktów są także zdania informujące o otrzymaniu określonego dobra od adresatów, po których następuje podziękowanie właściwe. Z reguły jest ono umieszczane po przecinku lub po myślniku i przybiera formę (*bardzo*) *дankuję* (7) / (*большое*) *спасибо* (+ forma adresatywna) (19²⁴), zob. np.: *Bilet z legitymacją otrzymałam, dziękuję; Письмо ваше получила – спасибо вам*. Czasami polskojęzyczne akty podziękowania bywają umieszczane po zaimku przymiotnym *który* (4), zob. np.: *Paczkę i resztę otrzymałam, za którą serdecznie dziękuję*.

W kilku wypadkach polskojęzyczne podziękowania werbalizowane są także za pomocą wyrażenia z *podziękowaniem* / *podziękowania* + *za* co (6). Akty w tej formie z reguły nie są autonomiczne i stanowią uzupełnienie wypowiedzi prymarnie pełniącej inną funkcję komunikacyjną (np. informacyjną), zob. np.: *Najmilszej Koleżance zwracam przyznaną mi przez pomyłkę w Gdyni nagrodę – z podziękowaniem za wielką dobroć i tyle okazywanej mi życzliwości; Andrzejowi śliczne podziękowania za poniesione trudy (...)*. W rosyjskojęzycznych tekstach tego rodzaju konstrukcji nie odnotowano.

Rzadziej aniżeli wyżej omówione typy spotyka się rozbudowane akty podziękowania. Powszechnie uznawane są one za grzeczniejsze i bardziej oficjalne (por. Ożóg 1990: 38), znajdują również zastosowanie w sytuacjach, gdy nadawca uważa, że zwiększone podziękowanie mogłoby zostać uznane za niewystarczające w stosunku do zasługi partnera (Marcjanik 2000: 207). Do tej grupy można odnieść akty, w których bodziec

²³ Należy przy tym zauważyć, że w przeciwieństwie do polskojęzycznych aktów, w których nie można wskazać na wyspecjalizowanie intensyfikatorów ze względu na płeć, rosyjskie przydawki przymiotne i modyfikatory przysłówkowe częściej występują w tekstach pisanych przez kobiety. Obserwacja ta zdaje się potwierdzać tezę o częstszym użyciu rosyjskich aktów grzecznościowych przez kobiety oraz ich większej ekspresji językowej (więcej na ten temat zob. w pracy Zemskaa, Kitajgorod-skaa, Rozanova 1993).

²⁴ Jak wskazują przytoczone wartości liczbowe, akty w tej formie znacznie częściej występują w wiadomościach rosyjskojęzycznych.

podziękowania werbalizowany jest za pomocą wypowiedzenia złożonego podrzędnie *dziękuję, że (3) / спасибо, что (1)*, zob. np.: *Dziękuję Ci, że mimo tego smutku i kłopotów znalazłaś chwilę czasu, by napisać do mnie; Спасибо, что не забываешь*. Do rozbudowanych aktów podziękowania można zaliczyć również konstrukcje performatywne zawierające polskie czasowniki *chcę, przyjmij, składam, spieszę (5)* oraz rosyjski czasownik *примите (1)*, zob. np.: *Po pierwsze chcę najmocniej podziękować za wszystko (...); Примите нашу благодарность за то внимание, которое вы проявили в день их золотой свадьбы*. Niewielka liczba rozbudowanych aktów podziękowania w badanym materiale skłania do wyciągnięcia wniosku, że komunikacja prowadzona za pośrednictwem pocztówek jest w zasadzie pozbawiona znamion oficjalności.

Poza omówionymi dotąd rodzajami aktów podziękowania można niekiedy zaobserwować akty niezawierające określenia przyczyny wdzięczności²⁵, zazwyczaj stanowiące element formuły kończącej wiadomość. W polskojęzycznych tekstach przybierają one wyłącznie formę performatywu *dziękuję (2)*, zob.: *Całuję serdecznie i dziękuję; Dziękuję*. Odnotowano także wyrażenie *podziękowanie + skąd (2)*, zob.: *podziękowanie z sanatorium w Łądku Zdroju przesyła Cz. Karłowicz; (...) podziękowanie z pobytu w uroczej Krynicy-Zdroju*. Natomiast w rosyjskojęzycznych wiadomościach akty te występują w następujących postaciach: *Благодарим Вас и поздравляем с окончанием учебного курса; С чувством благодарности*.

Akty towarzyszące aktom podziękowania w strukturze formuł dziękczynnych

Jak zauważa Marcjanik (2000: 199), akty podziękowania wraz z bezpośrednio sąsiadującymi z nimi aktami mowy mogą konstytuować dłuższe wypowiedzi określane mianem formuł dziękczynnych. W rozpatrywanych przez nas polskojęzycznych wiadomościach zaobserwowaliśmy akty mowy towarzyszące aktom podziękowania, które pełnią następujące funkcje komunikacyjne:

- 1) akty dodatnio wartościujące przedmiot podziękowania (10), zob. np.: *Jeszcze raz pragnę Pani podziękować za pieniądze. **Dzięki nim mogłam sobie dokupić książki, które są mi potrzebne do szkoły***²⁶;
- 2) akty mówiące o czasie otrzymania przedmiotu podziękowania, np. listu, pieniędzy, kartki (10), zob. np.: ***Wczoraj otrzymałam od Ciebie list – bardzo dziękuję***;
- 3) akty mówiące o radości wywołanej przez przedmiot podziękowania (9), zob. np.: ***Bardzo dziękuję za życzenia – sprawiły mi wielką radość, że ktoś jeszcze pamięta***;

²⁵ Przypuszczalnie jest ona znana wyłącznie partnerom interakcji.

²⁶ Warto odnotować, że funkcja dodatniego wartościowania przedmiotu podziękowania jest w 26 przypadkach realizowana za pomocą przymiotników określających ów przedmiot, zob. np.: *Bardzo dziękuję za piękne życzenia; dziękuję za śliczną kartkę*. Środki te są stosowane przede wszystkim kobiety w kontaktach z innymi kobietami, z którymi łączy je więź rodzinna lub koleżeńska. Z kolei dodatnie wartościowanie, które jest okazjonalnie spotykane w tekstach autorstwa mężczyzn, koncentruje się na sprawach zawodowych, zob. np.: *Serdecznie dziękuję za sprawne załatwienie mojej pracy*. Zabieg ten odzwierciedla męską tendencję do kompetencji i profesjonalizmu.

- 4) akty dodatkowo wartościujące adresata podziękowania (4), zob. np.: *Dziękuję bardzo za zdjęcia, które przypomniały i będą przypominać wspaniałe wakacje spędzone w tak miłym gronie;*
- 5) akty przeproszenia (4), zob. np.: *Dziękuję za list i proszę wybaczyć, że nie mogłam być w Gdańsku na umówioną godz.;*
- 6) akty mówiące o zamierzeniu bądź zobowiązaniu nadawcy podziękowania względem adresata (4), zob. np.: *Dziękuję za kartkę, po powrocie do domu napiszę list;*
- 7) akty zaproszenia (2), zob. np.: (...) *dziękujemy Wam za uroczyste przyjęcie oraz serdecznie zapraszamy w Bieszczady. Prosimy przyjechać jeszcze w lipcu;*
- 8) akty wyrażające troskę nadawcy podziękowania o adresata (2), zob. np.: *Dziękuję za pozdrowienia dostałam dzisiaj, tj. 10.8, dwie kartki. Już się martwiłam co z Wami;*
- 9) akt mówiący o miłym zaskoczeniu nadawcy podziękowania (1), zob.: *Bardzo dziękuję za podaną kartkę, naprawdę zdziwiła mnie ona, ale b. się ucieszyłem że pamiętasz o mnie;*
- 10) akt wyolbrzymiający zasługi adresata podziękowania (1), zob.: *Dziękuję Ci, że mimo tego smutku i kłopotów znalazłaś chwilę czasu, by napisać do mnie;*
- 11) akt błogosławieństwa (1), zob.: *Dziękuję wam serdecznie za kilka godzin spędzonych w ZACNYM DOMU. Niech go Bóg wspomaga w jego dalszych poczynaniach;*
- 12) akt prośby (1), zob.: *Bardzo dziękuję za przesłanie wynagrodzenia. Proszę również wysłać za sierpień;*
- 13) akt pożegnania (1), zob.: *Dziękujemy za kartkę, do widzenia w domu;*
- 14) akt mówiący o niezrealizowanym zamiarze nadawcy podziękowania (1), zob.: *Dzięki za pieniądze, właśnie miałam pisać co się dzieje;*
- 15) akt mówiący o rewanżu (1), zob.: *Bardzo Ci dziękuję za piękne „sukiennice”, za które szybko Ci odpisuje.*

Z kolei w bezpośrednim otoczeniu aktów podziękowania występujących w rosyjskojęzycznych tekstach zaobserwowano:

- 1) akty dodatkowo wartościujące przedmiot podziękowania (4), zob. np.: *Дорогая Тамара Петровна, галочки я получила. Большое вам спасибо, очень понравилась (...);*
- 2) akty mówiące o otrzymaniu przedmiotu podziękowania przez nadawców (4), zob. np.: *получил от вас поздравительную открытку, большое спасибо;*
- 3) akty przeproszenia (4), zob. np.: *Большое спасибо Бори за обертки. Извини, что сразу не написала;*
- 4) akty dodatkowo wartościujące adresata podziękowania (3), zob. np.: *Я сердечно благодарю Вас за внимание и заботу. Вы настоящий, очень милый человек!²⁷;*
- 5) akty życzeń (2), zob. np.: *Благодарим Вас за новогодние поздравления и выражаем наши добрые пожелания!;*

²⁷ Tak jak ma to miejsce w aktach podziękowania w języku polskim, dodatkowo wartościowanie jest niekiedy – choć zdecydowanie rzadziej niż w polskojęzycznych tekstach – wyrażane za pomocą przydawek przymiotnych, zob.: *Огромное спасибо за честный, добросовестный труд на любом посту, за доброту и веселый нрав; Спасибо Вам за большую заботу о нас.*

- 6) akt mówiący o wzruszeniu wywołanym przez przedmiot podziękowania (1), zob.: *Спасибо за новогоднее поздравление. Очень тронут!*;
- 7) akt gratulacji (1), zob.: *Благодарим Вас и поздравляем с окончанием учебного курса;*
- 8) akt wyolbrzymiający zasługi adresata podziękowania (1), zob.: (...) *мы не можем наблагодарить вас за ваше гостеприимство. Большое вам спасибо!*;
- 9) akt mówiący o czasie otrzymania przedmiotu podziękowania (1), zob.: *Спасибо за поздравление, его получили 5/X/76;*
- 10) akt mówiący o zamierzeniu nadawcy podziękowania (1), zob.: *Спасибо за приглашение, будет возможность приеду;*
- 11) akt mówiący o aktualnej sytuacji życiowej nadawcy podziękowania (1), zob.: *Очень благодарна Вам за весточки, живу одна;*
- 12) akt mówiący o wdzięczności nadawcy podziękowań (1), zob.: *Большое Вам спасибо за ремешок. Я весьма Вам признателен;*
- 13) akt przyznania racji adresatowi, współodczuwania z adresatem (1), zob.: *Спасибо за телеграмму, ее содержание, смысл, который от души разделяю с Вами;*
- 14) akt mówiący, że nadawca podziękowania nie potrzebuje niczego więcej (1), zob.: *Большое спасибо за чудесный подарок. Больше нам ничего не надо.*

Powyższa lista ukazuje dużą różnorodność pragmatycznego „otoczenia” aktów podziękowania w obu językach. Można zaobserwować między nimi wiele podobieństw, np. związanych z obecnością aktów dodatnio wartościujących adresata i przedmiot podziękowania, aktów mówiących o czasie otrzymania przedmiotu podziękowania, aktów mówiących o radości wywołanej przez przedmiot podziękowania czy aktów przeproszenia. Główne różnice dotyczą natomiast polskojęzycznych aktów wyrażających radość w reakcji na bodziec podziękowania, które nie występują w rosyjskojęzycznych wiadomościach, jak również treści aktów mówiących o otrzymaniu przedmiotu podziękowania. W polskojęzycznych tekstach nadawca zwykle bowiem informuje odbiorcę o czasie jego otrzymania, podczas gdy Rosjanie poprzestają na stwierdzeniu, iż przedmiot, za który dziękują, do nich dotarł.

Należy także zauważyć, iż liczne akty grzecznościowe usytuowane w bezpośrednim sąsiedztwie aktów podziękowania, jak również dodatnio wartościująca leksyka, najczęściej spotykane są w wypowiedziach kobiet. Spostrzeżenie to pozytywnie weryfikuje wyniki dotychczasowych badań, głoszących, że kobiety sięgają po akty etykietałne częściej niż mężczyźni, wykazują większą tendencję do formułowania pozytywnych ocen oraz chętniej stosują leksykę emocjonalno-wartościującą (Zemská, Kitajgorodská, Rozanova 1993; Handke 2008). Ponadto warto odnotować, że w polskojęzycznych wiadomościach występują akty wyrażające troskę o adresata będącego członkiem rodziny nadawcy, pośrednio wskazujące na istotną rolę, którą Polacy przypisują rodzinie²⁸. Podobny zabieg, mający na celu dodatnio wartościowanie działań członków rodziny nadawców, można zaobserwować w dwóch rosyjskojęzycznych wiado-

²⁸ Obserwacja ta koresponduje z wynikami sondażu CBOS dotyczącego znaczenia i rozumienia rodziny, w którym szczęście rodzinne uplasowało się na pierwszym miejscu w rankingu wartości deklarowanych przez Polaków (CBOS 2019).

mościach, w których powtórzenie aktu podziękowania służy zwiększeniu jego mocy illokucyjnej²⁹.

Bodźce wywołujące akty podziękowania

Rozpatrywane akty podziękowania podzieliliśmy na sześć kategorii ze względu na rodzaj wywołujących je bodźców:

- 1) **podziękowania za oznaki pamięci i zainteresowania**, np. za przesłanie pocztówki, listu, życzeń, pozdrowień, za kontakt telefoniczny (76,5% / 64,9%³⁰);
- 2) **podziękowania za dobra materialne**, np. za pieniądze, prezenty, buty, książkę, żywność, kartki na cukier (10,6% / 13,8%);
- 3) **podziękowania za konkretne działania**, np. za opiekę podczas choroby, odbiór dokumentów, pomoc w pracach ogrodowych, ułatwienie przyjazdu, wychowywanie dziecka, nauczanie matematyki, organizację spotkania weteranów (6,1% / 9,6%);
- 4) **podziękowania za czas spędzony z adresatami**, np. za wspólny wyjazd i gościnność (3,8% / 2,1%);
- 5) **podziękowania za wsparcie**, np. za dobroć, ciepło, życzliwość, słowa otuchy (1,7% / 4,3%);
- 6) **podziękowania o niesprecyzowanym przedmiocie** („za wszystko”) (1,4% / 5,3%).

Przedstawione wyżej dane pokazują, że jedynie kategorie 2 i 3 odnoszą się do aktów podziękowania typu A, tj. aktów, których adresat wyświadczył nadawcy przysługę nienależącą do jego obowiązków grzecznościowych. Kategorie te obejmują zbliżoną liczbę polsko- i rosyjskojęzycznych aktów, stanowiących odpowiednio ok. 17% oraz 23% wszystkich rozpatrywanych wypowiedzi. Pozostałe akty, zgrupowane w kategoriach 1, 4, 5 i 6, można określić mianem aktów typu B, tj. wypowiedzi o wyłącznej funkcji grzecznościowej.

Ilościowe wypełnienie poszczególnych kategorii wykazuje niewielkie rozbieżności w badanych językach. Wśród rosyjskojęzycznych aktów większy udział mają podziękowania za dobra materialne, konkretne działania i wsparcie, a także podziękowania o treści ogólnej, podczas gdy w grupie polskojęzycznych aktów częściej spotykane są podziękowania dotyczące oznak pamięci i czasu spędzonego z adresatami. Obserwacja ta prowadzi do wniosku, że Polacy uwydatniają czysto grzecznościowy aspekt podziękowań, zaś Rosjanie w większym stopniu koncentrują się na uczynkach partnerów interakcji. Sąd ten koresponduje z przytaczanym wcześniej spostrzeżeniem Jaśminy Puchały, głoszącym, że podziękowania mają dla Polaków głównie charakter etykietalny, podczas gdy Rosjanie pragną wyróżnić w nich rozmówcę ze względu na wyświadczone przez niego przysługi. Wydaje się również, że przypisywanie przez Rosjan większej wagi wzajemnej pomocy i wsparciu może być przejawem charakterystycznego dla kultury rosyjskiej myślenia w kategoriach kolektywnych.

²⁹ Zob.: (...) *мы не можем наблагодарить вас за ваше гостеприимство. Большое вам спасибо!; Большое Вам спасибо за ремешок. Я весьма Вам признателен.*

³⁰ W nawiasach podano udział procentowy każdej kategorii odpowiednio w polsko- i rosyjskojęzycznym materiale.

Warto dokonać także dokładniejszego przeglądu bodźców zakwalifikowanych do poszczególnych kategorii. I tak, akty zaliczone do kategorii 1 wykazują w porównywanych językach duże podobieństwo, ich istotę stanowi bowiem wdzięczność za utrzymywanie kontaktów w formie korespondencji, zob. np.: *Bardzo dziękuję za życzenia i pamięć Państwa; Письмо и открытку получила, спасибо*. Z kolei kategoria 2 grupuje akty podziękowania za przekazanie dóbr o charakterze materialno-bytowym, m.in. pieniędzy, żywności, ubrań, leków, kartek na produkty żywnościowe i wynagrodzenia, jak również dóbr użytkowych, takich jak czasopismo, książka, reportaż, bilet, legitymacja czy znaczki pocztowe. Należy podkreślić, że zarówno w polsko-, jak i w rosyjskojęzycznych wiadomościach akty będące reakcją na zaspokojenie potrzeb bytowych występują głównie w korespondencji prowadzonej w gronie kobiet połączonych więzami rodzinnymi. Zjawisko to odzwierciedla charakterystyczny dla kobiet altruizm i wspólnotowość, przejawiające się w skłonności do okazywania pomocy w kręgu najbliższych osób – zob. np.: *Bardzo dziękujemy Ci za pieniądze, które otrzymaliśmy. Nawet nie wiesz, jak się ucieszyłam; Спасибо Вам за продукты. Мы ими живем до сих пор*. Mimo niewielkiej liczby aktów, które zostały przesłane w męskim gronie, można zauważyć, że mężczyźni zwykle dziękują za dobra związane z pracą zawodową, zob. np.: *Благодарю за поздравления и полученное мною Ваше фото и схемы пути 238 инженерно-саперного батальона*.

Kategoria 3 obejmuje zaś akty będące reakcją na przysługi. W polskojęzycznych tekstach dotyczą one przede wszystkim różnych form pomocy, np. opieki podczas choroby, przynoszenia zakupów, opieki nad dzieckiem, pilnowania babci i wykonywania prac ogrodowych. Wymienione działania są z reguły przedmiotem aktów autorstwa kobiet kierowanych do innych kobiet, która to tendencja odzwierciedla takie kobiece cechy, jak troskliwość, altruizm i zdolność do poświęcania się dla innych – zob. np.: *Dziękuję bardzo Cioci za pomoc w pilnowaniu Babci; Wdzięczna jestem p. dr. za wyręczenie mnie w zakupach*. Ponadto część polskojęzycznych aktów odnosi się do sfery zawodowej i jest realizowana przez partnerów połączonych relacją pracowniczą³¹ – można w tym miejscu przywołać podziękowania za organizację wyjazdu szkoleniowego, udzielenie informacji o reorganizacji w firmie, znalezienie pracy czy zorganizowanie wczasów. Wśród nadawców oraz odbiorców tych aktów dominują mężczyźni, który to fakt odpowiada twierdzeniu psychologów o męskiej koncentracji na sprawach zawodowych oraz orientacji na działanie – zob. np.: *Dziękuję za załatwienie wczasów Tobie i p. Krysi; Bardzo dziękuję za informację o reorganizacji*. Polskojęzyczne podziękowania za przysługi, które są realizowane w gronie osób połączonych więziami rodzinnymi, świadczą zaś o silnym poczuciu wewnątrzrodzinnej solidarności, zob. np.: *Tacie jeszcze raz dziękuję za opiekę podczas choroby*. Natomiast Rosjanie – w przeciwieństwie

³¹ Warto zauważyć, że akty podziękowania przekazywane między współpracownikami ujawniają specyficzną naturę stosunków pracowniczych, wyrażającą się w nastawieniu na uzyskanie od partnerów konkretnych dóbr lub przysług. Inną interesującą właściwością aktów kierowanych do współpracowników jest obecność dodatnio wartościującej leksyki, która nadaje podziękowaniom cechy pochlebstw mogących mieć na celu zapewnienie większej przychylności partnera (np. przełożonego) wobec nadawcy, zob. np.: *Serdeczne pozdrowienie z Zakopanego, wraz z podziękowaniem za świetnie zorganizowany objazd szkoleniowy (...)*.

do Polaków – nie dziękują za pomoc w pracy bądź w opiece nad innymi osobami. Poza tym nie mają oni w zwyczaju precyzyjnie nazywać wyświadczonych im przysług w aktach kierowanych do współpracowników, tak jak to czynią Polacy. Warto jednak podkreślić, że – podobnie jak Polacy – Rosjanie dziękują współpracownikom za działanie, nie zaś np. za okazywanie zainteresowania, zob. np.: *Спасибо тебе за весь труд; Огромное спасибо за честный, добросовестный труд на любом посту, за доброту и веселый нрав*. Przedmiot podziękowań konkretyzowany jest jedynie w nielicznych aktach adresowanych do nauczycielek, zob. np.: *Благодарим Вас за терпение к нашим детям, за спокойствие, за уверенность (...)*. Tego rodzaju aktów stanowiących świadectwo szacunku do pedagogów nie zaobserwowano w polskojęzycznym materiale. Ponadto w rosyjskojęzycznych aktach znajduje odzwierciedlenie typowa dla Rosjan cześć oddawana weteranom II wojny światowej, zob.: *Благодарю за активность и душевность в организации встречи ветеранов дивизии в отделе в ваших краях*. Natomiast w skład kategorii 4 w obu grupach wchodzi podziękowania będące reakcją na gościnność odbiorców oraz spędzony z nimi czas, zob. np.: *Дziękuję za miłe chwile w sierpniu u Was; Еще раз спасибо за Вашу гостеприимство (...)*. Również zawartość kategorii 5 jest zbliżona w porównywanych językach. Przedmiotem tych aktów są dobroć, życzliwość, zainteresowanie sprawami nadawcy i moralne wsparcie. Należy zauważyć, że zarówno w polsko-, jak i w rosyjskojęzycznym materiale takie podziękowania są składane niemal wyłącznie przez kobiety innym kobietom. Praktyka ta odzwierciedla kobiecą tendencję do okazywania wsparcia emocjonalnego w przyjaźni – zob. np.: *Najmilszej Koleżance zwracam przyznaną mi przez pomyłkę w Gdyni nagrodę – z podziękowaniem za wielką dobroć i tyle okazywanej mi życzliwości; Спасибо Вам за Ваше изумительно доброе сердце, за огромную моральную поддержку и за всё*. Brak aktów o analogicznej treści w korespondencji prowadzonej przez mężczyzn może natomiast wynikać z ich mniejszej emocjonalności. Z kolei akty podziękowania o niesprecyzowanym przedmiocie („za wszystko”), zgromadzone w kategorii 6, są częściej spotykane w wiadomościach autorstwa mężczyzn. Tendencja ta może wynikać z faktu, że w sferze kontaktów międzyludzkich mężczyźni są na ogół bardziej zdystansowani od kobiet, co sprawia, że przywiązują oni mniejszą wagę do precyzyjnego informowania partnerów o przyczynie podziękowań i preferują bardziej skondensowane komunikaty. Zob. np.: *Serdecznie dziękuję za wszystko; Огромное Вам спасибо за всё*.

Wnioski

Zaprezentowana w artykule charakterystyka aktów podziękowania występujących w treści wiadomości przesyłanych na kartach pocztowych prowadzi do kilku wniosków natury ogólnej. Po pierwsze, przeprowadzona analiza pokazuje, że zarówno polsko-, jak i rosyjskojęzyczne akty cechuje lakoniczność i szablonowa forma językowa, a kreatywne modyfikacje utartych formuł stanowią rzadkość. Ten stan rzeczy wiąże się z charakterem pocztówki, która powszechnie postrzegana jest jako swoisty „znak pamięci”: niewielki format tego medium wpływa bowiem na objętość i treść przekaza-

zywanych za jego pośrednictwem komunikatów, czego rezultatem jest m.in. tendencja do składania zwięzłych podziękowań o funkcji prymarnie grzecznościowej.

W przeważającej mierze lapidarnej treści akty te ujawniają szereg interesujących właściwości. Poczynione obserwacje dowiodły, że przejawiają się w nich niektóre charakterystyczne cechy obu kultur narodowych, np. duży dystans władzy (właściwy zarówno społeczeństwu rosyjskiemu, jak i – w nieco mniejszym stopniu – polskiemu) oraz rosyjski kolektywizm³². Znaczący wpływ na treść aktów podziękowania w obu językach wywiera również płeć partnerów interakcji. Wykazano, że akty autorstwa kobiet są na ogół grzeczniejsze niż ich męskie odpowiedniki. Kobiety stosują większą liczbę zdrobnień, form adresatywnych i modyfikatorów oraz częściej obudowują akty podziękowania innymi aktami o funkcji grzecznościowej. Ponadto na gruncie obu języków rozpatrywane akty mogą wykazywać zróżnicowanie w zależności od rodzaju stosunków łączących nadawcę i adresata: akty przesyłane w gronie rodzinnym i koleżeńskim z reguły odznaczają się większą uprzejmością i emocjonalnością, podczas gdy przedmiotem aktów kierowanych do współpracowników są głównie przysługi wyświadczane na gruncie zawodowym.

Ostatnia refleksja, jaka nasuwa się po przeanalizowaniu zgromadzonych tekstów, dotyczy reaktywnej natury aktów podziękowania w kontekście szerszego tła korespondencji prowadzonej w obu językach za pośrednictwem kart pocztowych. Otóż reaktywność podziękowań sprawia, że nadają one wiadomościom, w których występują, charakter dialogowy, upodabniając je tym samym do listu. List bowiem, jak zauważa Katarzyna Sicińska:

(...) nosi silne znamiona dialogowości (...). Ważną rolę odgrywają w nim wszelkie zachowania językowe umożliwiające skuteczny i korzystny przebieg komunikacji interpersonalnej, a więc przede wszystkim zachowania grzecznościowe, podporządkowane normom typu obyczajowego, usankcjonowane przez wiele nieformalnych presji społecznych, podlegające kryterium stosowności (...) (Sicińska 2020: 164).

Spostrzeżenie to nie jest nowe – wszak już Stefania Skwarczyńska w swojej *Teorii listu* utrzymywała, że adresat jest w pewnym sensie „współautorem” listownej wiadomości (Skwarczyńska 2006: 88; por. Całek 2019: 87). Odpowiednią ilustracją powyższej koncepcji wydają się być właśnie podziękowania, które nawiązują do poprzedzającej je w czasie wypowiedzi bądź działania adresata, tym samym niejako podkreślając jego „wkład” w treść przekazywanego komunikatu. W świetle teorii Skwarczyńskiej podziękowania jawią się zatem jako akty o stosunkowo doniosłym znaczeniu: ich obecność w treści tekstów pocztówkowych stanowi bowiem świadectwo leżącej u podstaw epistolografii kompetencji społecznej, odpowiadającej dwudziestowiecznym normom komunikacji międzyludzkiej.

³² Więcej o koncepcji wymiarów kultur narodowych zob. w pracach Geerta Hofstede (np. Hofstede, Hofstede 2007) oraz na stronie internetowej <https://www.hofstede-insights.com/> (dostęp: 19.08.2021).

Bibliografia / References

- Akišina, A.A., Formanovskaâ, N.I. (1978). *Russkij rečevoj etiket (Posobie dlâ studentov inostrancev)*. Moskva: Russkij âzyk [Акишина, А.А., Формановская, Н.И. (1978). *Русский речевой этикет (Пособие для студентов иностранцев)*. Москва: Русский язык].
- Anchimiuk, O. (2020). *Rečevoj etiket v proizvedeniâh russkoj literatury XIX veka*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku [Anchimiuk, O. (2020). *Речевой этикет в произведениях русской литературы XIX века*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku].
- Austin, J.L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.
- Berdnikova, A.G. (2005). *Rečevoj žanr blagodarnosti: kognitivnyj i semantiko-pragmatičeskij aspekt* (avtoref. dis. kand. filol. nauk). Novosibirsk [Бердникова, А.Г. (2005). *Речевой жанр благодарности: когнитивный и семантико-прагматический аспекты* (автореф. дис. канд. филол. наук). Новосибирск].
- Bo, U. (2014). *Rečevoj žanr blagodarnosti v russkom âzyke (v sopostavlenii s kitajskim)*. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriâ 9. Filologîâ*, 3: 158–167 [Бо, У. (2014). *Речевой жанр благодарности в русском языке (в сопоставлении с китайским)*. *Вестник Московского университета. Серия 9. Филология*, 3: 158–167].
- Całek, A. (2019). *Nowa teoria listu*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Dzienisiewicz, D. (2020). *Czy zdrowie, szczęście i pomyślność stanowią podstawowe składniki formuł życzeń „bez względu na okazję”?*. W: Wojan, K. (Red.). *Wokół pewnego cytatu*. Warszawa: BEL Studio: 87–98.
- Dzienisiewicz, D. (2021). *Językowy obraz wartości w polsko- i rosyjskojęzycznych aktach życzeń przesyłanych na kartach pocztowych*. Niepublikowana rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. UAM dr. hab. Piotra Nowaka. Poznań: Wydział Neofilologii Uniwersytetu imienia Adama Mickiewicza.
- Dzienisiewicz, D., Wierchoń, P. (2017). *Z prac nad korpusem polsko- oraz rosyjskojęzycznych wiadomości przesyłanych na kartach pocztowych w drugiej połowie XX wieku. Zagadnienia transkrypcji i anotowania*. *Napis*, 23: 277–301.
- Filip, G. (2007). *Życzenie jako gatunek tekstu*. *Stylistyka*, 16: 553–565.
- Formanovskaâ, N.I. (2002). *Russkij rečevoj etiket: normativnyj sociokul'turnyj kontekst*. Moskva: Russkij âzyk [Формановская, Н.И. (2002). *Русский речевой этикет: нормативный социокультурный контекст*. Москва: Русский язык].
- Furgalska, A., Warchala, J. (1982). *O tekstach pozdrowień*. *Socjolingwistyka*, 4: 123–127.
- Glovinskaâ, M.Â. (1993). *Semantika glagolov reči s točki zreniâ teorii rečevykh aktov*. V: Zemskaâ, E.A. (Red.). *Russkij âzyk i ego funkcionirovanie. Kommunikativno-pragmatičeskij aspekt*. Moskva: Nauka: 158–215 [Гловинская, М.Я. (1993). *Семантика глаголов речи с точки зрения теории речевых актов*. В: Земская, Е.А. (Ред.). *Русский язык и его функционирование. Коммуникативно-прагматический аспект*. Москва: Наука: 158–215].
- Handke, K. (2008). *Socjologia języka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hofstede, G., Hofstede, G.J. (2007). *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Kraeva, S.S. (2013). *Kognitivnyj i pragmatičeskij aspektы issledovaniâ vyskazyvanij s semantikoj blagodarnosti*. *Vestnik Čelâbinskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologîâ. Iskusstvovedenie*, 82: 104–109 [Краева, С.С. (2013). *Когнитивный и прагматический аспекты исследования высказываний с семантикой благодарности*. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение*, 82: 104–109].
- Kraeva, S.S. (2014). *Pragmatičeskije osobennosti kommunikativnykh situacij blagodarnosti*. *Perevod i sopostavitel'naâ lingvistika*, 10: 59–61 [Краева, С.С. (2014). *Прагматические особенности*

- коммуникативных ситуаций благодарности. *Перевод и сопоставительная лингвистика*, 10: 59–61].
- Marcjanik, M. (1993). Granice polskiej grzeczności językowej. *Poradnik Językowy*, 7: 375–383.
- Marcjanik, M. (2000). *Polska grzeczność językowa*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego.
- Marcjanik, M. (2001). *Struktura komunikacyjna podziękowania*. W: Marcjanik, M. *W kręgu grzeczności. Wybór prac z zakresu polskiej etykiety językowej*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej: 109–121.
- Marcjanik, M. (2013). *Grzeczność w komunikacji językowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Masłowska, E. (1991). *Proszę, dziękuję, przepraszam*. W: Anusiewicz, J., Marcjanik, M. (Red.). *Język a Kultura*. T. 6: *Polska etykieta językowa*. Wrocław: Wiedza o Kulturze: 81–88.
- Mazan, D. (1994). *Nierównouprawienie płci w etykiecie (na materiale korespondencji prywatnej)*. W: Anusiewicz, J., Handke, K. (Red.). *Język a kultura*. T. 9: *Płeć w języku i kulturze*. Wrocław: Wiedza o Kulturze: 173–179.
- Norrick, N.R. (1978). Expressive Illocutionary Acts. *Journal of Pragmatics*, 2(3): 277–291.
- Ożóg, K. (1990). *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej (na materiale języka mówionego mieszkańców Krakowa)*. Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Puchała, J. (2012). *Przepraszam, proszę, dziękuję – o polskiej i rosyjskiej etykiecie językowej. Postscriptum Polonistyczne*, 2(10): 303–325.
- Rudyk, A. (2016). Rosyjskie ekwiwalenty przekładowe performatywu *dziękuję*. *Acta Universitatis Lodziana. Folia Linguistica Rossica*, 13: 85–92.
- Searle, J. R. (1969). *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sicińska, K. (2020). Wierność, powinność, uniżoność i inne kategorie grzeczności językowej w finalnych formułach epistolarnych XVIII wieku. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, 27(47): 163–183.
- Skwarczyńska, S. (2006). *Teoria listu*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Walesa, C. (2014). Różnice w zakresie religijności kobiet i mężczyzn. *Horyzonty psychologii*, 4: 45–66.
- Wierzbińska, A. (1983). *Genry mowy*. W: Dobrzyńska, T., Janus, E. (Red.). *Tekst i zdanie*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: 125–138.
- Zemskaa, E.A. (1979). *Russkaa razgovornaâ reč': lingvističeskij analiz i problemy obučenâ*. Moskwa: Russkij âzyk [Земская, Е.А. (1979). *Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения*. Москва: Русский язык].
- Zemskaa, E.A. (2004). *Âzyk kak deâtel'nost'. Morfema. Slovo. Reč'*. Moskwa: Âzyki slavânskoj kul'tury [Земская, Е.А. (2004). *Язык как деятельность. Морфема. Слово. Речь*. Москва: Языки славянской культуры].
- Zemskaa, E.A., Kitajgorodskaa, M.A., Rozanova, N.N. (1993). *Osobnosti mužskoj i ženskoj reči*. V: Zemskaa, E.A., Šmelev, D.N. (Red.). *Russkij âzyk v ego funkcionirovanii*. Moskwa: Nauka: 90–136 [Земская, Е.А., Китайгородская, М.А., Розанова, Н.Н. (1993). *Особенности мужской и женской речи*. В: Земская, Е.А., Шмелев, Д.Н. (Ред.). *Русский язык в его функционировании*. Москва: Наука: 90–136].

Źródła elektroniczne / Electronic sources

- CBOS (2019). *Komunikat z badañ nr 22/2019: Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*. (Online) https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_022_19.PDF (dostęp: 19.08.2021).
- Hofstede-insights. (Online) <https://www.hofstede-insights.com/> (dostęp: 19.08.2021).

Competing interests: The author declares that he has no competing interests.